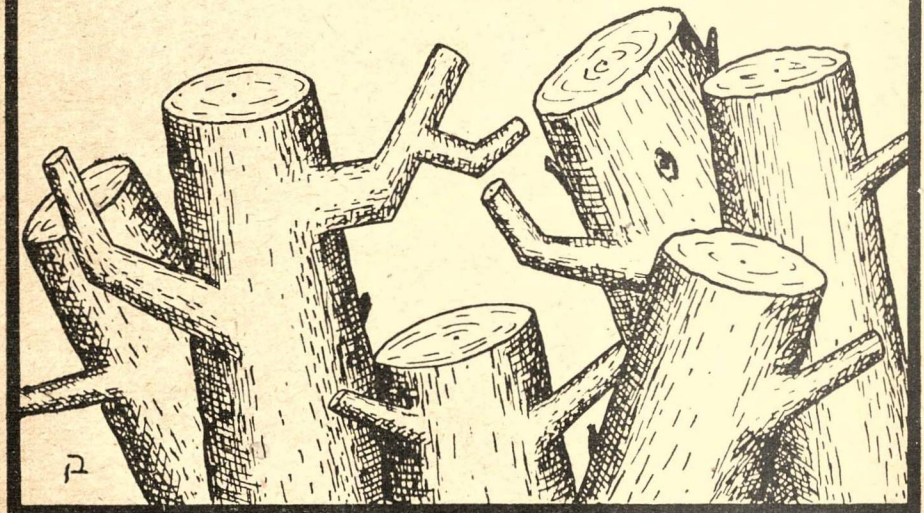
שמואל דרעליכמאן

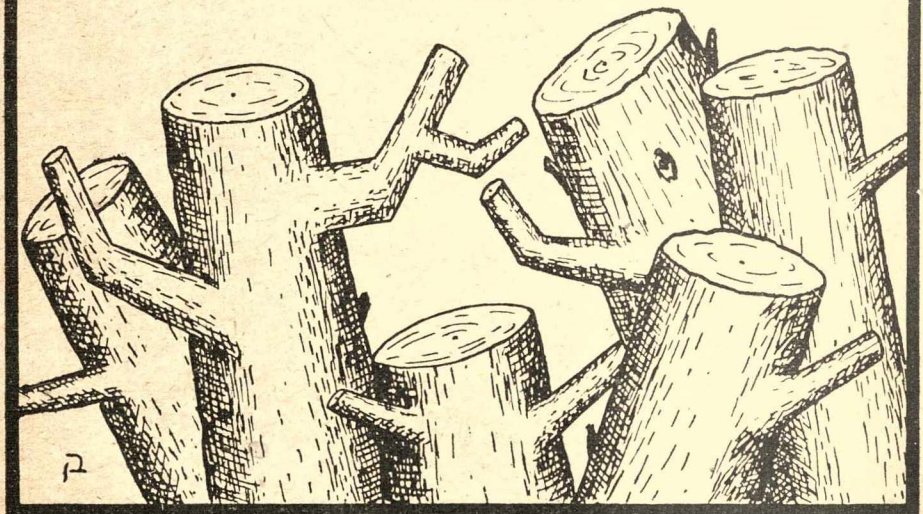
„שטירב ווי אין ריווידן...“

אויפן חורבן פון מיין היים

שמואל דרעליכמאן

„שטעיר ווי אין ריידיק...“

אויפן חורבן פון מיין היים

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

«שטיל
ווי אין
רייוויק»

(אויפן חורבן פון מיין היים)

ארויסגעגעבן צום פינפטן יארצייט פון דער
גרעסטער יידן=אקציע אין שטעטל רייוויץ.
געזאמלט לויט גביות עדות און צוזאמענ=
געשטעלט דורך

שמואל דרעליכמאן

בערגן=בעלזן, ניסן תש'ז

* *
*

איך בין נישט קיין שרייבער, ווי אויך נישט קיין דיכטער, כ'דענק איבערהויפט נישט דאס צו זיין.

כ'וויל בלויז אויסדריקן מיין צער און צארן, וואס האט געטראפן מיין היים, מיין פאלק מיטן אום=קום פון די זעקס מיליאן קדושים.

כ'וויל אראפשווענקען פון מיין הארץ דעם זשאווער וואס האט זיך איינגעגעסן אין מיר, אין מיין גוף אזוי טיף... אזוי טיף... און פרעסט מיין "איך" אט אזוי ווי זשאווער פרעסט דאס אייזן...

מיט וואס?! מיט וואס זאל איך אייך דאס באווייזן? זאל דאס ביסל געזאמלטע מאטעריאל, דואס גיט בלויז א בלאסע אפשפיגלונג וועגן אמתן חורבן פון מיין היימאטס=שטעטל רייוויץ - זיין ווי א מאנומענט פאר די די אומגעקומענע קדושים.

ערץ זייער אנדענקונג !

ש.ד.

בערגן=בעלזן ניסן תש'ז

ווו ?...ווו ?...

ווו,ווו?
ווו זאל איך אייך געפינען ?
אז אין הויז - נישטא,
נישט אין גארטן,
ווי אויך נישט ביים ברונעם,
ווי אין דער ערד ענטרונען!

און איך זוך,
א קבר,א שטיין,
עס מעג א שטיקל בערטל זיין,
א זכר,א סימן,
אז איר זייט אומגעקומען,
אז איר זייט טויט!

- און אט!
איך האב געפונען,
א צייכן,א סימן,
בלוט,פארגליווערט בלוט,
כ'האב אנגעטאפט מיט דער האנט,
אויף א נישט=דערברענטער וואנט!...

עס וויינט דער וינט

ס'האבן פייער=פלאמען
איינגעשלונגען און פארברענט,
שוועסטער,בריידער,טאטעס,מאמעס,
מיט קליינע קינדער אויף די הענט.
דעם שטאם פון מיין שטאמען.

רייסן זיך קולות,הילכט די לופט,
פון זייער לעצטן אטעם=רוף,
און שא שטיל,ווי אנטרינען,
מיטן אויפגייענדיקן באגינען,
נאר פארבליבן אש פון זייער טויטן גוף.

דאס אש,דאס גרויע אש,
פון זייער איבערבלייב,
האבן וינטן,בייזע וינטן,
עס צעזייט,עס צעטראגן,
איבער וועלטן,וויט באנץ וויט...

בלאזן וינטן,בייזע וינטן,
מיט א שטורמדיקן געשריי,
און עס דוכט זיך,
אז עס הערט זיך,
זייער יאמערלעכן וויין...

א שטיל געבעט

האבן דארע, שוואכע העגט,
געהויבן זיך צום הימל,
מיט א שטיל געבעט איז הארצן,
אן רעש און אן טומל.
גרויסער גאט באווייז א נס,
אויב אזוינס בכלל איז דא?
רעטע אונדז דאס לעבן,
איז דער לעצטער שעה...
און אויף דעם שונא שיק א מבול, א געוויטער
- וואס מיט בלוט באפלעקט זיין האנט,
ס'זאלן די מערדער טאן א ציטער,
פון איין, ביזן צווייטן עק לאנד.

* * *

און גאט האט געלאכט,
און עשו איז געווען צופריידן,
א מבול גאר געמאכט,
א מבול פון בלוט אויף יידן...

די זון איז אויפגאנגען אין פלאמען

די זון איז אויפגעגאנגען אין פלאמען.
די שטעטלדיקע יידן,רואיק און צופרידן,
ווי שטענדיק גאנץ פרי אויפגעשטאנען.
נאר גאר פלוצלונג איז דער באפעל בעקומען:
"אויפן מארק!","אויפן מארק!"
און יידן זאמלען האבן זיך געקומען
ווער מיט פעקלעך,ווער מיט קינד.
די שטוב געבליבן איז אויף הפקר,
און געלאזן אויפן ווינט.
צו מיטיקציים,ווען די זון האט העל געלויכטן,
האט דער מלאך=המות
געוועלטיקט און געשאכטן
קינדער,פרויען און זקנים,
אלע,אלע אן אויסנאם,
נישט פארפעלט פון זיי קיינעם.
און ס'האבן שפאטיש געלאכט,
זיי,די אלע גוישע שכנים,
אז פון טרערן און בלוט האט זיך א טייך געמאכט,
און שטראמענווייז צו א ים ווי געפלאסן...

צו פארנאכט,
האט זיך יעדן געדאכט,
ווי זי,די זון,
וואלט צווישן בלוט ווי פארגאנגען...

א טויט אזא...

געווידמעט מיין חבר קלמן פלוסמאן

ביים קריין=וועג
האבן מיר זיך צעשיידט,
ער - צוריק אהיים
איך - אין דער פרעמד גאנץ וויית.

מיר האט סיבירער לופט,
עקשנות,אויסדויער געגעבן,
און בעקומען צוריק אויפסנייי,
מיט פולן לוסט צום לעבן.

ער האט זיין מידן קערפער
א באקאנטן פויער פארטרויעט
און דער גוי האט מיט חניפה=וועדטער
אויף זיין לעבן גאר געלויערט...

ביז איינמאל אין א שטילערנאכט
האט ער זיין שארבן בעשפאלטן,
און דערביי נאך צינים געלאכט
- זיין קערפער אין א שמאל באהאלטן...

נ ק מ ה ! ...

מיין טאטע איז קיין מיידאנעק אוועק,
דער ברודער פארברענט בעוואהרן איז אין שייער,
די מאמע בעשטאהבן איז פון שרעק,
און צעראבירט בעוואהרן איז אלץ וואס טייער.

מיין שוועסטער מיטן קינד אויף דער האנט,
האט יאן מיט זיינע אויגן בעזעהן
ליבנדיק אין א וואלד ביינאנד,
– זייערע קערפערס טויטע שוין בעווען...

קיינער האט די קערפערס נישט באגראבן,
זייער פלייש צופרעסן דורך די הינט,
די אויגן אויסגעפיקט דורך די ראבן,
וואס'זשע טוט מען איצט אצינד?!...

וועהן דאס הארץ בלוטיקט אין ווייען,
און האט קיין רו,קיין נחמה,
ווילט זיך הויך אויפן קול אויסשרייען:
נ ק מ ה ! נ ק מ ה ! נ ק מ ה ! ...

* *
*

אין מיין געבורטס=שטעטל רייוויץ איז שטיל. נישטא מער קיין יידן. דער מבול פון בלוט האט אויך מיין שטעטל נישט אויסגעמיטן. רויב, מארד, פארניכטונג און אלץ האט אויך דארט געוועלטיקט.

אלץ איז צופרידן, נישטא מער קיין יידן. י״א, ס׳איז שטיל ווי אין רייוויץ...

אין די יידיש=פארבליבענע הייזער לעבן זיך רואיק די גוים, זיי באלעבאטעווען גלייך ווי ס׳וואלט גארנישט געשען. אויף זייערע פנימער א צעגאסענער שמייכל. און זיי זיינען צופרידן...

קיינער פון זיי האט קיין יידן נישט אויס= באהאלטן. אלץ געשענדעט. אפילו דעם בית=עולם. קיין זכר פון יידישן איבערבלייב.

נאר אין דער לופט הענגט עפעס ווי א שווערער וואלקן. א סודות=פולע שטילקייט לאזט זיך אויך פילן אומעטום. צי זיינען דאס די גייסטער וואס מאנען און שרייען נקמה?! ווער ווייס?...

דאס קליינע שטעטל רייוויץ, וואס ליגט אין קאנג= רעס פוילן - דאס ארט ווו עס איז געבוירן געווארן און געלעבט דער גרויסער פוילישער פאעט מיקאליי רעי - איז באפלעקט מיט שאנד!...

אונדזער שטעטל רייוויץ.

שטיל איז געווען ביי אונדז אין רייוויץ, ווי מען פלעגט זאגן "שטיל ווי אין רייוויץ".. מיט איבער 500 יידישע פאמיליעס.א יידיש שטעטעלע דורך און דורך, מיט איר דלות און נויט.

אבער א יוגנט האט זי פארמאגט א טיינע, א פרעכטיקע, אלע האבן זיך געגרייט צום לעבן אויף גאס ווען לויט זייער איינזען און שטייגער.

און פלוצלונג האט א שווארצער, שוערער וואלקן באדעקט דעם האריזאנט פון פוילן און צוגלייך אויך אונדזער שטעטל.

פיל וואכן זיינען שוין אווק זייט די פארשטייער פון פרייסישן לאנד האבן איבער=געגומען די מאכט אומעטום אין גאנץ פוילן. ווי א דונער האט אויף אלעמען געווירקט, אבער אמייסטן האט דאס געטראפן די יידן.

גייען מאקע די יידן ארום מיט א שוער געדריקטער שטימונג, וואס ווערט זיין? איז די פראגע ביי יעדן אויף די ליפן, צי ווערט קומען א שטורם? ווערט מען אלץ פון די יידן אוועקגענומען און צוטיילן דאס די גוים? און צי ווערט דאס ווירקלעך אזוי זיין?

שוין פיל טעג ווי די דייטשע סאלדאטן רעקווירירן יידישע געשעפטן, מען זוכט, מען נישטערט אין אלע באהעלטענישן יידישע סחו=רות. גוים, גוים א ווילט, פון קליין ביז גרויס,

אלע באלאגערן זיי די יידישע געועלבער,וו
מען פארטיילט זיי יידישע פראצע,פאר אום=
זיסט-אן א גראשן געלט.

יא,זיי האבן זיך דערוארט!...

אויפן חורבן פון מיין היים.

ס'איז געווען אין יאר 1945 פעברואר מא=
נאט אין א קאלטן ווינטער=טאג,ווען כ'האב
באטרעטן צוריק די ערד פון מיין געבורטס-
שטעטל רייוויץ ביי כעלם,נאך אן אפוועזנ=
הייט פון 6 יאר.

מיין הארץ האט האסטיק געקלאפט פון אויפ=
רעגונג ווען כ'האב זיך דערנענטערט צו מיין
געווען,ווועלכעס איז געווען מיין
שטרעבונג אין די פינצטערע יארן פון פיין.

אט,אט און כ'וועל באלד אליין זיך אי=
בערצייגן אט דאס שרעקלעכסטע וואס מאטערט
מיין באווסטזיין.אט דאס וואס איז געשען.
און צי זיינען טאקע אלע אומגעקומען? צי
איז טאקע קיינער נישט פארבליבן צווישן די
לעבעדיקע-א עדות וואס וועט אויפדעקן דאס
געהיימניס אין דער טרויעריקער,טראגישער גע=
שיכטע? די ענדע פון די יידן וואס זיינען ביי
די היטלעריסטישע בעסטיעס פארבליבן?

און וואס מער כ'האב זיך דערנענטער,אלץ
גרעסער איז די וווּנד געווארן.און אט שטיי
איך שוין אויפן מארק=פלאץ,עס אנטפלעקט זיך
פאר מיר געציילטע,איבערגעבליבענע יידישע
הייזער,א זכר פון יידישן איבערבלייב,ווי

אויך גאנצע יידישע צענומענע הייזער וואס זאגן, וואס וויזן, אז דער חורבן איז געווען גאר גרויס, זייער גרויס...

כ'פיל ווי מיין בלוט הויבט אן האסטיקער צו צו קלאפן. מיין קאפ הויבט זיך אן דרייען. פאר מיינע אויגן שווינדלען פארביי אלע שטעטלדיקע יידן, קינדער, טאטעס, מאמעס, אלע, אלע... און צווישן זיי דערזע איך אויך מיין טאטן, מיין ברודער, מיינע פריינט... יא, דאס זיינען זיי, כ'ווייל זיי ארומנעמען, צודריקן פעסטער צו זיך און אויסשרייען הויך אויפן קול "טאטע"!

און כ'האב דערשפירט, אז ס'וועט מיר נישט גוט. אבער מיין קול וועט דערשטיקט אין מיין האלדז... איך האב זיך אויפגעכאפט ווען כ'האב דערפילט א שטארקן שטויס אין דער זייט. אויס פריינטשאפט פון מיינעם א באקאנטן פויער וואס האט מיך דערקענט און מיט פארוווונדערונג געפרעגט: "פון וואנען האסטו זיך גענומען?" ס'איז מיר שווער געווען צו רייden, כ'האב געטראכט וואס שנעלער פון דאנען אוועק - כ'בין טאקע אוועק...

*

עס זיינען שוין אוועק פיל וואכן ווי איך האב צוריק פארלאזט מיין אפגעברענטע און חרובע היים, נאך וועלכער איך האב 6 יאר צייט אזוי שטארק געבענקט און געטרויערט...

איך געפין זיך אין כעלם צוזאמען מיט די רעשטלעך פארבליבענע יידן, אט די, וועלכע זיינען דורך א נס אפגעראטעוועט געווארן פון טויט.

ס'רוב שטאמען פון כעלם,א קליינער טייל -
פון פארשיידענע שטעטלעך ארום.אלע געפינען
מיר זיך אויף איין גאס,איין איין הויז פון
יידישן קאמיטעט אויף פאשטאוע 39.גרויס
איז די נויט צווישן אונדז,אפגעריסענע וואל=
גערן מיר זיך אויף דער דיל.און אן קיינעמס
הילף טרייסט מען זיך אליין מיט פולן גלויבן,
אז די הילף וועט קומען...

*

וועו די רויסע און פוילישע ארמיי הויבט
אן איר אנגריף וויטער אויף קאטאוויץ,הויבן
זיך אן באווייזן יידישע געוו.קאצעטלער מיט
זיערע פאסן=קליידער.ס'וועלט אביסל לייכטער
אויפן הארצן,מען מיינט...עס קומען דאך וי=
דער יידן פון "ייענער=וועלט"...אפשר וועט
אויך זיך אימיצער פון אונדזערע אייגענע בא=
ווייזן?...אט מיט אזא האפענונג האב איך גע=
וואלט פון טאג צו טאג,מיינע געפילן האבן
מיר אבער נישט אפגענארט.

און ווירקלעך! אין א פרימארגן באווייזן
זיך 5 מאן אין פאסן=קליידער,עס איז זייער
שווער זיי צו דערקענען,ווייס און ביינער,
אבער דאך האב איך זיי דערקענט.דאס זיינען
מיינע חברים פון מיין היימאטס=שטעטל רי=
ווקי:יענקל מיצפליקער (אברהמס) הילש
שפיזמאן,ישראליק שפיזמאן,מאיר וואקס און
יחיאל וואקס.

זיערע איבערלעבונגען זיינען זייער טרוי=

ערינע:אויסזידלונגען,מיידאנעק,אוישוויץ,
בונא און דאס אנטלויפן אין מיטן ונעג וועק
מ'האט זיי געפירט טיפער קיין דייטשלאנד
א.א.וו.(זייערע איבערלעבונגען אין די קא=
צעטן לאז איך איבער פאר זיי אליין,אפשר
וועלן זיי נאך וועגן דעם שרייבן.)

דער בלוטיקער דאנערשטיק

אין א דאנערשטיקן טאג פון יאנואר 1940.
ס'פאלט פון גאנץ פרי א נאסער שניי.דאס שטע=
טל לעבט אין טויט=שרעק.עס קומען כסדר צו
פארן די עסעס און פאדערן קאנטריבוציע פון
געלט,גאלד און צירינג און אלץ וואס עס איז
נאר פארבליבן עפעס ווערט=פולעס ביי די יידן.
אין דעם טאג צום ערשטן מאל הייסט מען אלעמען
אריס אויפן מארק=פלאץ.מ'טרייבט מיט געוואלט
אלע יידן פון די הייזער אריס.

דער מארק=פלאץ איז פול מיט יידן,אויסגעטו=
ענע מוטער=נאקעט שטייען זיי און שאקלען זיך
ווי ביים דאוונען...פאלן,ציען זיך אויך די
בייכער און מאכן נאך פארשיידענע ספארט=גימ=
נאסטיק וואס די עסעס=מענער באפעלן.מ'שוינט
אויך נישט קיין פרויען און קינדער,מ'שלאגט
ביז בלוט.עס פאלן דאמאלט טויט ראובן מיצ-
פליקער און אנדערע.און אזוי מיט א ווילד
געלעכטער פון די דייטשן האט אנגעהאלטן ביז
פארנאכט די "פארווייללונג".

המכון לחקר התפוצות
האגודה לחקר תולדות היהודים

שבת איז מאנאט פעברואר 1941 זיינען אלע יידן פארזאמלט ביים דאוועניען.ס'איז דאך שבת אויף גאטס וועלט...און איז אזא ציים וועלן מענטשן נאך פרומער.

פלוצלונג וועלט דאס בית=המדרש ארומגע= נומען מיט א שטארקער וואך פון געסטאפאוועס. לויטן באפעל מוזן אלע ספרים און אלץ וואס איז נאר ביי יידן הייליק - ארויסגעטראגן ווערן אויף דער גאס,אין קעגנפאל ווערן אלע דערשאסן. אלע פארשטייען די באדייטונג.מיט אייגענע הענט מראגן יידן ארויס די הייליקע ספרים נישט וויים פון בית=המדרש,אויף איין ארט צוזאמען געלייגט לויט דייטשישער פינקטלעכקיים...און ווען יידן אנטזאגן זיך אנצוצינדן א פייער,טוט די ארבעט א עסעס=מאן אליין.און א פלאם פון פייער נעמט ארום דעם גרויסן בארג וואס רופט זיך יידיש הייליקטום...און יידן מוזן טאנצן ארום דעם פיי= ער מיט געזאנג...אזיל בידערמאן וואס האט זיך אנטזאגט אונטערצוצינדן דאס פייער,האט מען פאר= מאכט אין א שטענדער וווּ מען האט צו אים פיל מאל געשאסן,דאך איז ער געבליבן לעבן און געלעבט ביז די וויימעדיקע גרויסע יידן=אקציעס.

א פרוי,וואס האט געגעבן די שוועבעלעך איז געשטארבן אין געציילטע טעג ארום.מיט א פאר מאנאטן שפעטער האבן עסעס אונטערגעלייגט די= נאמיס,ווי אויך באגאסן מיט בענזין די שול. ס'האבן זיך דערהערט שטארקע אויפרייסן און פיי= ערדיקע פלאמען האבן זיך געטראגן וויים=וויים...

די שול, די גרויסע יידישע שול האט געבראנט
און יידן האבן נישט געטארט לעשן.
דער בלוטיקער שטורעם.

אונטער שוועריע, שרעקלעכע באדינגונגען האבן די
יידן געלעבט, זייענדיק אויסגעשטעלט צו יעדער מי=
נוט אויפן חסד פון די היטלעריסטישע בעסטיעס.

דעם 7=טן אפריל 1942 4 נ.מ. (דעם פערטן טאג
חול המועד פסח) האבן עסעס=גרופן מיט זייערע פוי=
לישע מיטהעלפער אפגעשלאסן דאס שטעטל. קיין וועג,
צום אנטלויפן. "במשך 15 מינוט זאלן אלע זיין
אויפן מארק=פלאץ!" אזוי האט געלויטעט דאס בא=
פעל. אלע, אלע האבן אנגעהויבן פארלאזן זייערע שטו=
בן מיט זייער קליין ביסל באגאזש וואס האבן מיטגע=
נומען צום לעצטן וועג...

ווי צעוישעטע, ווילדע באנדיטן האבן זיי זיך גע=
לאזן איבער די יידישע הייזער צו אונטערזוכן,
צי עס איז נישט ווער דארט פארבליבן. און אט דער=
טראגן זיך שיסעריין מיט ווילד=פארצווייפלטע
געשריין פון די, וואס האבן צוליב זייער שוואכ=
קייט און קראנקהייט אויפן פלאץ זיך נישט גע=
שטעלט.

עס פאלן פיל טויטע, ווי: פעטע פינגערגוט, ריזל
מיטעלמאן, שרה'קע אפעלצווייג מיטן קינד, יאדזע
פלוסמאן מיטן קינד אויפן האנט, סעמע וואלדמאן
מיטן קינד, ווי אויך גוטשע יאיר דעם רבס טאכ=
טער (דער פאטער איז רב איז ניו=יארק) מיט צווי=
קליינע קינדער וואס שוין נאכן טויט איז שוועך
די קינדער ארויסצורייסן פון אירע הענט וואס
קלאמערן זי פעסט ארום... און אנדערע.

דער מארק=פלאץ איז איבערפולט פון מענטשן, קינדער קלאמערן זיך צו עלטערן, עלטערן און פריינט אלע דריקן זיך פעסט צוזאמען בכדי אין די לעצטע מאמענטן צו דערפילן אביסל פריינטשאפט. דאס געדויערט אבער נישט לאנג, ווייל ס'הויבט זיך אן די סארטירונג: "עלטערע מענער, פרויען מיט קינדער - רעכטס, יונגע, געזונטע - לינקס" לויטן באפעל.

העכער 500 יונגע, געזונטע יונגעלייט און מיידלעך ווערן אריבערגעפירט אין בית=המדרש ווו עס ווערט איבער זיי געשטעלט א וואך, זיי זאלן נישט אנטלויפן.

*

די שפאנונג אויפן פלאץ וואקסט פון מינוט צו מינוט. דאס גאנצע שטעטל יידן מיט משה=מענדל מינץ בראש שטייען גרייט צום באפעל. די אויגן פון דער פארזאמלטער מאסע מענטשן איז געוועדעט צום הימל מיט א שטיל געבעט אין הארצן, עס זאל געשען א נס...

"מארשירן!" הערט זיך א באפעל.

די גאנצע מאסע הויבט אן שטיל זיך צו באוועגן איר לעצטן לעבנס=מארש... ווען די לעצטע רייען פארלאזן די גרענעצן פון שטעטל, הויבן אן ארבעטן מאשין=געווערן. די לופט ווערט פארהילכט פון די שיסעריין און לעצטע גסיסה=געשריין. עס פאלן קינדער, עלטערן, באבעס, זיידעס. בלוט, רויט יידיש בלוט רינט אפ אין די קאנאלן פונקט ווי נאך א רעגן...

דער וועג צו די באן איז געווען באלייגט מיט פיל יידישע מתים. די, וועלכע זיינען נאך צו דער באן דערגאנגען, האט מען אין פארמאכטע וואגאנען אפגעפירט א טייל קיין סאביבר, א טייל קיין בעלזשעץ צום פארברענען...

די יעניקע, וואס זיינען אין בית=המדרש פארבליבן, האבן געמאכט אנשטרענגונגען פון דארט זיך ארויסצובאקומען. ארום 12 ביינאכט איז גע= לונגען העכער הונדערט פערזאן דורך די אויפגע= ריסענע פענצטער זיך צו באפרייען. א האגל פון קוילן האט באגליטשט זייער אנטלויפן. די איבריקע פארבליבענע האט מען אויפן צווייטן טאג אפגעשיקט אין א לאגער קיין קריכאוו פון וועלכע א קליינעם טייל איז געלונגען אויך פון דארט צו אנטלויפן.

טראנספארטן פון משענען.

נאכן ליקווידירן דער מהריים יידן פון אנדזער שטעטל, האבן אנגעהויבן שטראמען פיל טראנספארטן פון משענען מיט יידן, באלאדן מיט זייער גרויסע באגאזשן צו זייער נייער היים. וויייל דא איז דעם שטעטל רייוויץ האבן זיי געזאלט פאר= בלייבן אזוי ארבעטן (אזוי האט מען זיי דערקלערט).

האבן זיי טאקע געגלויבט אזוי זיך רויק אזוי גע= מיטלעך אייגעארדנט איז די צוגעגרייטע ווויגונג= גען פון די אומגעבראכטע שטעטלדיקע יידן. מען האט אויך א טייל צייטווייליק צו פארשיידענע ארבעטן געשיקט, בכדי צו פארדעקן די דיימשישע פארברעכע= רישע פלענער וואס זיינען געווען פאר זיי אויס= באהאלטן...

האבן זיי, די טשעכישע יידן געשריבן אהיים צו זייערע איבערגעבליבענע פריינט און פאמיליעס, אז קיין שום שלעכטס איז זיי נישט געשען, אוך זיי גע= פינען זיך שוין אויפן ארט...אט אויף אזעלכע בריוו האט די געסטאפא געווארט. זאלן זיי וויסן דארט אין טשעכן, אז מיר מיינען קיין שום שלעכטס נישט מיט די אויסזידלונגען און, אז די בריוו אליין זאגן דעם אמת...

אט אזוי איז געווען דער לייכסטער וועג פון די היטלעריסטישע באנדיטן צו פארנארן די יידן פון אויסלאנד אונטער פארשיידענע אויסזידלונגען, אז זיי זאלן זיך לאזן אומגעשטערט און ווידערשטאנד פירן אויף א זיכערן טויט קיין פוילן, קיין מיידא= נעק...

*

עס איז געווען א פארנאכט ווען פוילישע היס= לעריסטישע מיטהעלפער האבן געוואלט זיך לשם פאר= ווייזן, מאכן אן אונטערזוכונג צווישן די טשעכישע יידן און ביי דער געלעגנהייט צוגענומען זייערע ווערט=פולע זאכן.

לערך 30 מאן האבן געשטעלט א העלדישן ווידער= שטאנד און זיי פארטריבן. אלס נקמה האבן זיי אויפן צווייטן טאג אונטער א שטארקע וואך פארשפארט אין געוועלב פון נחום דאבנערא מאן 25 מיטן העלדישן קעסלער בראש. הארמעטיש צוגעמאכט די טירן און א= ריינגעוואופן דורך א ספעציעלן ארט - האנטגראנאטן, פון וועלכע עס האט זיך גליק דערהערט. א שטארקער אויפרויס...

איין גרויסע קלעפעדיקע מאסע פון בלוט און פליש איז פארבליבן אויף דער דיל.שטיקער געהירן מיט פארגליווערט בלוט זיינען געהאנגען צוגעקלעבט אויף די וועגן,וועלכעס מ'האט געקענט זען אין פיל וואכן ארום.

נאכן דערלייקן די 25 "אויפשטענדער" (אזוי האט זיי די געסטאפא פארציכנט),איז דערקלערט געווארן,אז אלע טשעכישע יידן זאלן זיך צונויפזאמלען ביי דער שולע.נאך דעם ווי אלע זיינען שוין געווען פארזאמלט,האט מען זיי אפגעפירט אויפן זעלבן וועג ווי די רייוויצער יידן... אויפן וועג האט געארבעט מאשין=געווער אן אויפהער...

אט אזוי האט מען אויסגעזידלט די טשעכישע יידן,אמייסטנס קיין פוילן און נאכער קיין מייראנעק...

*

דאס שמעטל איז יידן=ריין,די געשעפטן און יידישע הייזער צעראבירט.יונגע פוילישע פויערים לויפן ארום זוכן,נישטערן,אפשר עפעס צו גענינען. הויפנס מיסט מיט יידישע ספרים וואלגערן זיך אויפן גאס.טיר און טויער אפן,ווי מיט זייערע אויפגערייסענע מיילער וואלטן זיי בעפרעגט "פארוואס?"... די גאס איז ווי יום=כפור פאר נעילה...

פון צייט צו צייט ענטדעקט מען אויך ווי א באהאלטענעם יייד וואס ווערט אויפן ארט דערשאסן. דאס גיט נאך צו מער מוט דאס פוילישע יונגווארג צו זוכן...

פון ערגעץ א בוידעם דערטראגט זיך א יאמער=
לעך געווייך.עס לויפן זיך צוזאמען פיל גוים,
מען שלעפט דעם ייד אראפ.זיינע האר צעשוי=
בערט,דאס פנים שמוציק און באוואקסן,די אויגן
ווילד פון שרעק.מ'דערשלאגט אים צום טויט.דאס
איז דודטשע טייבלום.

דאס זוכן יידן הערט נישט אויף.און אין א
פאר טעג ארום וועלט ענטדעקט א גרויסער באהעל=
טעניש ביי ישראל וואלמאן אין אייזקעלער.עס
בעפינען זיך דארט:מאטל אייזנבערג און פאמיליע,
שמעון דרעליכמאן ,אברהם דרעליכמאן ,אברהם פינ=
קעלשטיין,פייגע פינקעלשטיין,משה באוואם מיטן
זון און אנדערע - לערך 15 - 20 מאן.

מען צווינגט זיי זיך אונטער צו געבן.אונ=
טער א שטארקער וואך פירט מען זיי אפ אין ארעסט
וווּ זיי וואלטן אויפן אורטייל.אין אייניקע שעה
ארום קומט אן א באפעל צוצושטעלן זיי אלע קיין
כעלם צום שטאב,וועלכעס וועלט באלד אויסגעפירט.
אין כעלם האט מען א קליינעם טייל פון זיי איבער=
געלאזן אויף ארבעט און די מערהייט אפגעטראנס=
פארטירט קיין סאביבר אין גאז=קאמער...

דאס געטא.

אין צוקראוניע זיינען דאך פארבליבן א 30
יידן אויסדערוויילטע ספעציאליסטן,וואס האבן
אויך פאר גרויסן פרייז איבערגעקויפט א מאיאר
פיר עסעס און ער האט אינגעווילקט צו לאזן
מן ווי אויך זיך צו לעבאליזירן.

ביסלעכווייז זיינען אויך צוגעקומען פיל אום=
לעגאלע,וואס האבן זיך געהאט אויסבאהאלטן ביי פאר=
שיידעוע אקציעס,אזוי אז די פאל יידן האט שוין
באגרייכט לערך 400 מאן מיט וועלוול בלאט בראש.
מען האט אויך געמאכט א יודענקעניג און א געטא.
אלס יודענקעניג איז געווען דער סאדיסט עסעס=מאן
'עסקי'.

אין א קליין זייטיק בעסל,ארומגעצוימט מיט שטאכל=
דראט בעפינט זיך דאס געטא.פאר ארויסגיין אן א דער=
לויבעניש דראט טויט.ביים אריינגאנג זיצט זינדל
פלאם וואס איז פאראנטוואורטלעך פאר יעדן מיסברויך.
אלע אינדערפרי פירט מען די יידן צו דער ארבעט און
פארנאכט צוריק.אן געלט,אן עסן מוזן זיי ארבעטן און
אליין זיך אויסהאלטן,ווי אויך נאך צאלן קאנטריבוצ=
יעס.פון ציית צו ציית מאכן די עסעס פארשיידענע
ווילדע פארווילונגען,ווי זיי הייסן זיך וואשן מיט
אונריינקייטן א.א.וו.ווען בעריש שענקער זאגט,אז עס
איז נישט עטיש,דאן ווערט ער איינגעשפארט איך בונקער
און אויפן צווייטן טאג,אונטערן אויסריד,אז מ'גייט
אים באפריען - שיסט מען צו אים פון אונטן...

עס ווערן אויך דערשאסן אומשולדיק:משה פעלדמאן,
יוסקע שפיזמאן,פעשע לאנדאן מיט צוויי קינדער,מאטל
מיטעלמאן,ריילה אייזנשטיין און אנדערע.די יוגנט
אין געטא איז פארצווייפלט.יעדער וויס,אז דער מארגן
קאן ברענגען טדיט און פארניכטונג.א קליינער טייל
פארשטענדיקט זיך דורך געהיימע וועגן מיט די יידישע
קריגס=געפאנענע וואס ארבעטן אין צעמענטאוניע,

ריוויצער יידן ביי דער ארבעט אונטער
דער היטלעריסטישער אקופאציע. (איזגעטא)

וועלכע גרייטן זיך צו אן אויפשטאנד.אדאנק דער מיטהילף פון א פוילישן לערער האבן זיי באקומען געוועהר.מ'האט זיי אויך אויבערגעשיקט אמוניציע פון געטא.

צוליב דעם,וואס דאס געטא האט זיך געפונען נישט וויים פון די עסעס,האט די אובעט בעמוזט געפירט ווערן שטרענג געהיים.

אין געציילטע טעג ארום האבן זיך דערטראגן קלאנ= גען,אז די יידישע קריגס=געפאנגענע אין צעמענטאוניע האבן געמאכט א בונד.ס'זיינען געפאלן פיל טויטע פון ביידע זייטן.עס אויך דערביי געלונגען א קליינעם טייל צו אנטלויפן.

די יוגנט איז גרייט געווען אויף אלץ אבי צו קעמפן. אבער צוליב דעם,וואס א גרויסער טייל האבן זיך געפונען צוזאמען מיט זייערע פאמיליעס און אויס מורא פאר נקמה צו זיי,האט מען באשלאסן צוצוווארטן אויף א גינסטיקערן מאמענט.

טראץ דעם,וואס דאס געטא מיט די לעבנגעבליבענע יידן איז געווען דער אייניציקער אין לובלינער קרייז און אפגעשניטן פון אלעמען,האבן זיך דאך דורכגעריסן די גרויסע נייעסן וועגן העלדישן ווארשעווער אויפ= שטאנד.און איצט האבן שוין אלע פארשטאנען,אז עס מוז געשען דאס,וואס קאן יעדער מינוט בעשען... און מיט מער מוט האט מען זיך אנגעהויבן פעסטער צו ארגאניזירן

*

קלמן בלוטשיץ,וועלכער זיצט שוין זייט אייניקע טעג אין וואלד מיט זיין ביקס,באשליסט שטילערהייט צו פארלאזן

אין בעמא

א גרופע יידישע קליינווארג
ביי דער ארבעט

דאס געטא.עס דערוויסט זיך וועגן דעם די געסטא=
פא,ער וועלט נאכגעיאגט,נאכדעם ווי ער פרווט אנט=
לויפן.בעתן גראנגל רייסט ער אויס דאס געווער ביי
זיין פארפאלגער,און אין דעם מאמענט שיסט אויס
צו אים א צווייטער און פאלט טויט.

דעם זעלבן טאג 12 ביינאכט הערן זיך שטארקע
אויפרייסן.די מענטשן אין די שטובן מיינען,אז מען
רייסט אויף דאס געטא און אז עס איז שוין געקומען
די ענדע.ארויסגעווידן האט זיך,אז עסעס האבן אריינ=
וואלפן האנט=גראנאטן דורך די פענצטער אין די שטובן
וועלכע זיינען געווען פארדעכטיקט אין אויסבאהאלטן
דעם יידישן פארטיזאן.העכער 30 יידן האבן באצאלט
מיט זייער לעבן.

אין געציילטע טעג ארום וועלן געבראכט פון
וואלד 7 - 5 יידישע פרויען און מענער געבונדן די
הענט מיט שטאכל=דראט.נאכן אפמאטערן זיי איינעם
טעג וועלן זיי הערשאסן.ביז היינט ליגן נאך זייערע
קערפערס אין א קעלער נישט באערדיקט.

" מ י כ א פ ט "...

אין א קאלטן נאוועמבער=טאג,דעם.22 לויטן קא=
לענדער, דאס ביסל לעבנגעבליבענע יידן זיינען
געווען פארזאמלט ביי זייערע ארבעטן אין הויף.טראץ
זייער אפגעשוואכקייט פון נישט הערסן,ווי אויך
דאס לעבן אין שמוציקן געטא,ווען פארשיידענע קראנק=
הייטן זיינען געווען א טאג =טעגלעכע הערשיינונג -
זיינען זיי דאך נישט אפגעשטאנען פון זייערע פיזישע
ארבעטן,וויל הער גלויבן און ווילן צום לעבן האט
זיי געשטארקט,סיי גייסטיק און סיי פיזיש.

אין אזא טאג, נישט האבנדיק קיין שום פאר=
געפיל, אז עפעס שרעקלעכעס וועט געשען, האט יעדער
אויסגעפירט פינקטלעך זיין אנגעצייכנטע ארבעט.

ווי פון אונטער דער ערד זיינען אויסגעוואקסן
עסעס=מענער און אנגעהויבן מאכן א "לאפאנקע",
זוכנדיק אומלעגאלע יידן. און נישט טראכטנדיק
לאנג האבן זיי ארויפגעזעצט אויף א מאשין לערך
12 מאן און אפפירנדיק זיי אין דערבייקן וועלדל,
האט מען זיי געהייסן אליין זיך אויסגראבן א קבר
ווו זיי זיינען לויטן באפעל פון אן עסעס=מאן
דערשאסן געווארן. דאס זיינען: אברהם טפיזמאן,
בעריש יונגמאן, יידל האכלערער, און אנדערע.

עס איז טוין געווען נאך האלבע נאכט ווי
מאלי פרידלאנד מיט נאך א מאן זיינען געקומען
צו לויפן פון וואלד פון וואנען עס איז זיי גע=
לונגען אנטרינען צו ווערן פון צוויטן די בוימער
אראנק דער פינצטערניש. און נאך טטייענדיק דאס
האבן זיי געהערט דעם לעצטן אפגעגעבענעם שאס און
נאכער דאס טטילע טומען פון די סאסנע=בוימער, ווי
זיי וואלטן זאגן קדיש אויפן פרישן, פארייזאמטן
קבר...

*

די וויטערדיקע אקציעס זיינען געווען אין
פולן ברען. צו יענער ציים האט זלמן בארנשטיין
פארלאזט רייוויק. אבער אין געציילטע וואכן ארום,
דערוויסנדיק זיך, אז ס'איז בעלונגען צו פארבליבן
אביסל יידן אין צוקראוניע, באשליסט ער זיך אום=
צוקערן צוריק.

זייענדיק פון פאך א שאפער=מעכאניק,באקומט ער בלייך א פאסטן אין א וואשטאט אין דער צוקראוניע. עס געלונגט אים אויך צו ווערן באפריינדעט מיט פארשיידענע עסעס=מענער,וואס שטייען נאענט צום שטאב,באקומענדיק אזוי ארום פארשיידענע אינפאר= מאציעס וועגן גורל פון די ייִדן,וואס גיט א מעג= לעכקייט צו ווארענען וועגן פארשיידענע,באשטימטע ייִדן=אקציעס.

שוין אייניקע טעג ווי עס מראגן זיך ארום קלאפ= גען וועגן ליקווידירן דעם ייִדישן געטא.מ'ווייסט אבער נישט וייאזוי דאס וועט געשען.

אונטער א מאסקירטן אויסריד,הייסט מען גראבן א גרויסן לאנגן גרוב אונטער קאפל אייזנשטיינס שטאל.און ביי ייִדן וואכט אויף דער געדאנק:נאך וואס?...און אפשר גרייט מען דאס פאר זיך אליין א קבר?...

אט דעם סוד באשליסט זלמן בארנשטיין זיך צו דערווייסן.ביי א גוט געדעקטן טיש מיטן ביסערן סראפן,וועלן די עסעס זיינען טוין געווען גוט בא= גליפן,האבן זיי אויסגערעדט,אז אט דעם גרויסן גרוב גרייט מען צו פאר די ייִדן...

צו מארגנס איז געווארן א טומל,מען איז גע= לאפן צום מאיאר,געבעטן,געוואלט איבערקוויפן,א= בער ער האט דערקלערט,אז צוליב דעם וואס אלע ייִדן וויסן טוין פון דעם,און אויך,אז די ייִדן האבן גוט געארבעט,וועט ער זיך באמיען זיי צו שיקן קיין לובלין אין א פיל בעסערן ארט...קיין מיי= דאנעק...

*

נאכן וואשעווער געטא=אויפשטאנד, האבן זיי געגומען מיט א שטארקער און שנעלער האנט צו ליק=ווידירן די רעשטלעך יידן וווּ זיי האבן זיך נאר געפונען.

דער גאנצער לובלינער קרייז איז שוין געווען יידן=ריין. בלויז אין רייוויץ האבן זיך נאך א פאר= הונדערט יידן געהאלטן, אדאנק זייער ארבעט אין דער צוקראוובירע.

גאנץ אומגעריכט איז דאס געקומען אין מאנאט מאי 1943. אויס מורא, אז ס'זאל אין געטא נישט אויס= ברעכן קיין אויפשטאנד, זיינען אין א געוויסן פרי= מארגן פארפארן אויטאס מיט עסעס אין געטא אריין, געהייסן אלע יידן ארויס פון די שטובן, ארויפגעזעצט זיי אויף די מאשינען און אפגעפארן קיין לובלין.

דער טראנספארט איז אנגעקומען קיין לובלין אין באקאנטן מיידאנעק. ביים אויסשטייגן איז געפאלן טויט אויפן ארט הענט האלצבלאט (א באקאנטע ציו= ניסטישע טוערין). די איבריקע האט מען צעטיילט אין צווייי רייען, וועמען אין די גאז=קאמערן און וועמען צייטווייליקע פייניקונגען...

די, וועלכע האבן זיך געפונען צוויטן בי„גליק= לעכע", וועלכע זיינען ארויס צוריק פון "באדע=צימער" זיינען ארומגעגאנגען אונטער דער ברענענדיקער זון טויט=הונגעריקע, שמוציק מיט שווערע הילצערנע שלעפ= שיך אויף די פיס. און אזוי א גאנצן טאג געקליסן שטיינדלעך אויפן גרויסן פלאץ און דערביי געקריגן פיל מאל טויט=שלעק.

נאכן אפזיין א פאר וואכן אין מיידאנעק,האט מען געציילטע פון זיי אפגעטראנספארטירט אין אנ=דערע טויטן=לאגערן,ווי בונא,אוישוויץ און אנדערע. אויף שוועדע איבערמענטשלעכע ארבעטן,וון נאר א קלענערן טייל איז געלונגען אויסהאלטן און איבער=צולעבן די גרויסע גהינום=פייניקונגען...

אין די קאנצענטראציע=לאגערן זיינען אומבע=קומען פון אונדזער שטעטל:שמשון האלצבלאט (ציו=ניסטישער עסקן),בצלאל קראפט (יידישער לערער), יאסל זאנשיין,משה פינגעהוט,יענקל בערגמאן,יו=טשע שאפראן,אברהם=חיים שאפראן,עדזיא שענקער, כעלע שענקער,וועלוול בלאט,מענדל פלאם,חנה פלאם, אברהם שפיגל,ווי אויך טויבע וואקס,וועלכע האט, גייענדיק צום קרעמאטאריום,מיטן פולן באווסט= זיין זיך געבעטן ביי אירע פרייַנדינס,אז זיי זאלן זיך גוט אייַנקוקן צום שווארצן רויך,וואס וועט באלד אריסגיין פון ברענענדיקן אויוון...

נעמט נקמה! איז געווען איר לעצטער וווּנטש. עס זיינען נאך פיל,פיל אומגעקומען.

*

נאכן ליקווידירן דעם געטא אין רייוויך, זיינען נאך פארבליבן א 16 יידן ארבעטן פארן שטאב פון געסטאפא.

וועו די פוילישע און רויטע ארמיי פארסירט דעם טייך בוג,גראבט אויס דער עסעס=מאן לאיס א גרויסן גרוב און אלע וועוען דארט דערשאסן...

* * *

אויפן וועג וואס פירט קיין כעלם, נישט ווייט
פון וועלדל ליגן אין א גרויסן ברודער=קבר פאל=
גענדע קדושים:

יוסף=בער אייזמאן, לייביש קאם,
יאסל בירנבוים (קראסני=סטאוו) אברהם קאם,
פנחס וואזאגער, אסתר אייזנבערג,
אפרים בעוואנטשניידער, דוואשע בעוואנטשניידער
און אנדערע.

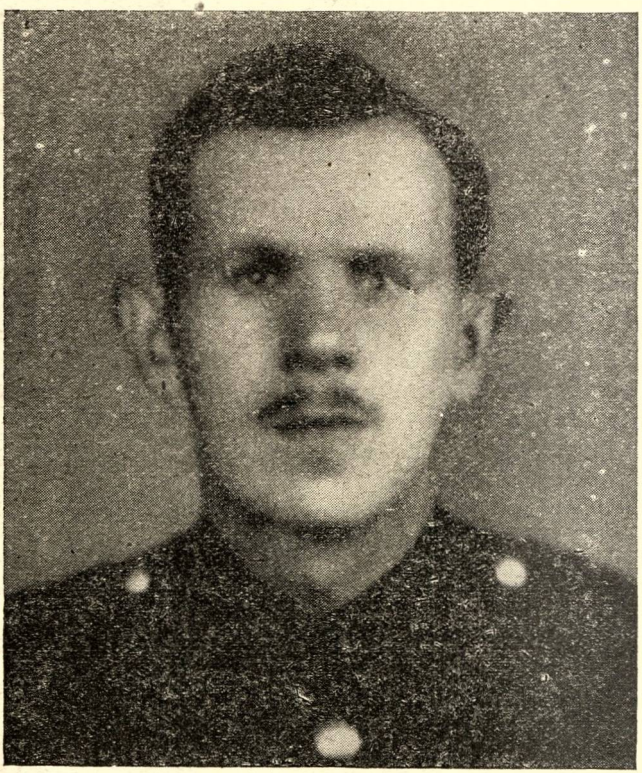
אונדזערע העלדישע פארטיזאנער

מאיר בערגמאן, א יונגער מענטש פון א יאר 20,
מיט א פעסטן ווילן צום לעבן, באשליסט זיך נישט
אונטערצוגעבן א לעבעדיקער צו די דייטשע באנדי=
טן. פיל האט ער זיך אנגעהערט וועגן די פארטי=
זאנער וואס בעפינען זיך אין די וועלדער און
קעמפן מיט די מאדערנע קאניבאלן.

יא, עס האט זיך אים אויך פארגליסט צו קעמפן,
נקמה צו נעמען אין אונשולדיק פארגאסענעם יידיש
בלוט. אבער וווּ בעפינט מען די פארטיזאנער? דאס
איז נישט פון לייכטע זאכן. ער באשליסט פאר יעדן
פרייז זיי אויסצוזוכן. נאכן מאכן יידן=ריין אונדז=
ער שטעטל, בראבט ער אויס זיין ביקס, וועלכע ער
האט געהאט באהאלטן, און לאזט זיך איינער אליין
אין געפארן איבער פעלדער, וועלדער און וועגן.
יינע איבערלעבונגען זיינען זייער שטורמישע,
בער זיין ציל וועט דערגרייכט. ער וועט איינ=
עגליידערט אין דער פארטיזאנער=משפחה און צוזא=

מען מיט זיי פירט ער דורך פארשיידענע אקציעס
און קעפט העלדיש ביז דער צייט צום דעראבערונג
פון בערלין.
אנדערע העלדישע פארטיזאנער, וואס האבן גע=
קעמפט זיינען:

לאה ראכווארג, מאיר=בער מיטלמאן,
שרה=יטה שטאק, אהרן'טשע פרידמאן,
דוד זאנשיין, נתן ראטקער,
חיים שענקער, און מאטל ביילל.
(די לעצטע צוויי לעבן שוין נישט.)

מאיר בערבמאן - דער העלדישער פארטיזאנער

א ב ר י ו ו ...

מיר פארעפנטלעכן דא א בריוו, וואס דער באקאנטער ציוניסט־שטיפטער עסקן, שמשון האלצבלאט האט בשעתו געשריבן צו זיינע קינדער – וועלכער איז געפונען בעוואונדערן אין א פארמאכט פלעשל.

"דעם 20־טן נאוועמבער 1942 ביי יצחק שפיגל אין ווינונג אויף רעיא נום.12 וו מיר ווי־ נען איצט.מיינע הארציקע קינדער,מרימל און מא־ טעלע,אייערע הייס־ליבנדע עלטערן,וועלכע געהערן צום גאנץ קליינעם טייל איבערגעבליבענע פון פוי־ לישן יידנטום,איבער וועלכע דער טויט־אורטייל איז נאך נישט אויסגעפירט.געווארן,ווילן אין די לעצטע שעהן און אפשר בלויז מינוטן פון זייער לעבן,זיך געזעגענען מיט אייך.אונדזער לאגע איז אזוי האפענונגס־לאז,אז אויב ס'וועט נישט געשען פלוצלונג א נס,וועט דער בריוו קומען אין אי־ ערע הענט ווען מיר וועלן שוין מער נישט לעבן. און וועלן זיך געפינען צוזאמען מיט אונדזערע פארפיינ־קטע שוועסטער,ברידער און עלטערן. מיינע הארציקע קינדער!זייט אונדז מוחל פאר דעם צער און יסורים וואס מיר האבן אייך פארשאפט צו בלייבן אזוי יונג פארי־תומט.נישט איר האט אין דעם די שולד,נאר מיר וואס האבן נישט־געהערט אי־ ער עצה.עס שטייט מיר פאר די אויגן דאס בילד וויי דו,מרימל מיין הארציקע טאכטער,האסט מיט טרערן אין די אויגן געבעטן,מיר זאלן נאכטאן אייער בי־ שפיל.מיינע הארציקע קינדער!ווען מירזאלן קאנען

אין איצטיקן מאמענט אייך זען, וואלט אונדז פיל לייכטער געווען צו שטארבן. נישט איר זייט שולדיק אין אונדזערע דריי יאר איבערמענטשלעכער פיין און יסורים, וואס בלויז די האפענונג אייך נאך צו זען האט אונדז געגעבן כוח איבערצוהאלטן. מיר זיינען שולדיק און מיר צאלן אזא טייערן פרייז...

מיר באדויערן נישט די - העכסטנס נאך צוויי צענדליק יאר, וואס מיר וואלטן נאך געקאנט לעבן. וויל אין א וועלט פון אזויפיל אכזריות, ווען מענטשן, מיט וועלכע מיר האבן יארן=לאנג זיך גוט באפריינדעט, וועלכע האבן שטענדיק א שמייכל פאר דיר אויף די ליפן געהאט, זיינען גרייט דיר צו פארקויפן - איז נישט כדאי צו לעבן. אט אזוי גלייכ= גילטיק צום טויט, וועלכער שטייט פאר די אויגן. וואר האט זיך דאס געקאנט גלויבן, אז צו אט אזא מדרגה האט מען אונדז שוין צוגעווויגט, אז מיר שרעקן זיך שוין פאר גארנישט, און באדויערן אויך מער גארנישט פון אונדזער פערזענלעכן לעבן.

קינדער מיינע! מיר האבן צו אייך א בקשה, דאס אייניציקע וואס איר קאנט פאר אונדזטאן, אויפנעמען דעם פאקט וואס גלייכגילטיקער. וויל אייער צער וועט שטארן אונדזער רו אין קבר. אויב ס'וועט אייך געלונגען פעסטצושטעלן ווו אונדז= ער אייביקע רו וועט זיך געפינען (מיר צווייפלען אין דעם), זאלט איר אונדזקומען אנזאגן, אז איר לעבט גליקלעכער ווי מיר האבן געלעבט. דאס איז אונדזער וווּנטש. זייט שטאלצע און גליקלעכע יידן. זייט דאס, אויף וואס מיר האבן אונדזער האפענונג געבויעט.

אויב דארט וו מיר גייען איז דא נאך א לעבן, זאלן מיר אין אייך זיך נישט ענטוישן. מיר קושן אייך אזוי הארציק אין די לעצטע מאמענטן פון אונדזער לעבן, אז ווען מיר קאנען אייך ארומארמען, וואלט איר צעדריקט געוואורן... נאך צענדליקער מאל זאגן מיר: זייט געזונט און גליקלעך. נאך צענדליקער מאל קושן מיר אייך אן איבעריס, ביז אין די לעצטע מא= מענטן וי לאנג מיר וועלן אונדזערע ליפן נישט צו= שליסן, און די אויגן אויף אייביק פארמאכן. מיר געזע= גענען אייך און קושן... קושן... קושן...

אייער פאטער שמשון חאלצבלאט."

◆

חנה'לע פלאם, אומגעקומען אין א קרעמאטאריע
אין אוישוויץ 1944

א גרופע אומגעקומענע מיידלעך
בלויז אייניע פון זיי לעבט (א)

פעטידא

אט אזוי הייסט דאס ארט וואס ליגט נישט ווייט פון לודמיר (וולאדימיר וואלינסק) וווּ עס זיינען פאראן פון דריי ביז פיר גרויסע יידישע מאסן= קברים אין וועלכע ס'ליגן ביי א 20.000 דערשא= סענע פון לודמיר און אומגעגנט.

עס איז געווען אין א קאלטן ווינטער=טאג פון מאנאט דעצעמבער 1944 וועז איך בין צופעליק אנ= געקומען דארט מיט נאך א פאר פון מיינע באקאנטע. מיר האבן אויך דארט שוין געטראפן א קליינע צאל אפגעראטעוועטע יידן פון דעם שטעטל, און יעדער פון זיי האט געהאט פיל, פיל צו דערציילן פון זייערע מלחמה=איבערלעבונגען.

אפזיינדיק א פאר טעג און דערווייסנדיק זיך, אז מען קלויבט זיך צו גיין אויף דעם ארט בכדי עס אראמצוויסען אלס זכר, האב איך אויך באשלאסן צו נעמען א רידל אין האנט און מיטגיין.

אויפן וועג האט אונדזבאגלייט די מיליץ, וויל עס האבן נאך געלויערט פארשיידענע באנדעס. נאכן אפגיין לערן אנדערהאלבן שעה, זיינען מיר אנגעקומען אויפן אנגעגעבענעם ארט. א פעלד צוגלייך מיט אלע פעלדער ארום. און עס וואלט זיך קוים געוואלט גלויבן, אז אט אויף דעם ארט איז דאס שרעקלעכסטע פאר= ברעכן באגאנגען געווארן.

וווּ נישט וווּ האבן זיך געוואלגערט פארשיידענע שטיקלער פארגעלטע דאקומענטן, א יידיש צעריסן היטל, א קינדיש צעריסן שיכל און נאך פארשיידענע נישט= וויכטיקע קליניקייטן, דער איבערבלייב פון זייער

נישט=זייך...

אייגקוקנדיק זיך גוט אין דער מאמע=ערד,האט מען געקאנט באמערקן ווי זי,די ערד,איז ווי איינ= געפאלן אויף דעם ארט,וויייל די קערפערס פון די מחים זיינען שוין פון לאנג צעפויילט.האט זיך די ערד ווי אראפגעלאזן...

אט דא אויף דעם ארט,וויייזט מיר אן א פרוי,האט מען געהייסן יעדן באזונדער זיך אויסטאן מוטער נא= קעס,צוזאמענלייגן מיט דייטשישער פינקטלעכקייט די שוין אויסגעטוענע זאכן,אליין זיך אריינלייגן אין גרוב,פעסטער,פעסטער זיך צוזאמענדריקן,עס זאל זייך וואס מער פלאץ פאר די,וואס האבן געווארט...דאן האט דער עסעס=מאן,וואס איז געשטאנען מיט מאשינגע= וער,געעפנט א פייער...

אט אזוי א פאר טאג נאכאנאנד,ביז דער גרוב איז איבערפולט געווארן.

אבער נאך שראגישער איז געווען דער טאג,ווען מען האט דעם גרוב פארשיט.א פאר טעג נאכאנאנד האט זיך די ערד ווי באוועגט,פון די,וועלכע זיינען נאך ביים לעבן געווען...דאס בלוט אויסגעשטראמט ווי פון א פאנטאן...עס האט זיך געדאכט ווי די טויטע וואלטן וועלן צוריק אויפשטיין...

יא, אזוי איז דאס מאקע געווען - האט אונטער= געכאפט מיט א שווערן זיפץ א יונג מיידל,וואס אליין שטאמט זי פון זאמאשטש,נאר ביי די גרויסע אקציעס האט זי זיך אויך געפונען אין לודמיר און צוזאמען מיט זיי איז זי אין טויטן=מארש געגאנגען,

אויך אין דעם גרוב געלעגן, נאר עס איז מיט אין
א נס געשען. ליגנדיק אין גרוב איז די פארוונד=
דעס געווארן אין פוס, און ווען ס'איז צוגעפאלן
די נאכס האט זי זיך ארויסבאקומען פון גרוב.
מוטער=נאקעט איז זי אוועק צו א באקאנטן פויער,
וואס האט איר פיל געהאלפן, און אזוי ארום איז
זי געבליבן לעבן.

*

מער האב איך די דערציילונגען נישט געקאנט
אויסהערן. עפעס א מאדנער האס האט אנגעפילט מיין
הארץ, און מיט מער פעסטקייט האב איך געגומען
גרובן מיטן רידל, און דערביי האב איך געהאט דאם
געפיל ווי איך דערפיל מיין מענטלעכן חוב
לגבי די לודמירער קדושים און אויך לגבי מיינע
רייוויצער געוועזענע לאנדסלייט, וועלכע האבן
אויך דא דעם טויט געפונען. דאס זיינען: דער ציו=
ניסטישער עסקן ישראל דאנציגער, ברוך בוים, אברהם=
חיים פריידלאנד, אלעזר ברינקער, און אנדערע. צו=
זאמען לערך א 100 פערזאן.

ס'האט קיינער נישט באמערקט, ווי שנעל עס
איז צוגעפאלן די נאכט. מ'האט זיך וואס ס'נעלער
געפיילט אהיים. און נאכן מאכן אן "אל מלא
רחמים", זיינען מיר מיט געבויגענע קעפ זיך פונ=
אנדער געגאנגען...

*

ווינטער, אין יאר 1945, פעברואר מאנאט, זיינען א 20 יונגע לייט און מיידלעך באפרייטע פון די טויטן= לאגערן צוריקגעקומען צו זיך אהיים אין זייער גע= בורטס=שטעטל רייוויץ, אויסגעמאטערטע, הונגעריקע און מיט א טיפן ווייטיק אין זייערע הערצער, נישט טרעפנ= דיק קיין שום שפור פון נאענטע אדער פריינט, וואס זאלן זיי אויפנעמען מיט אפענע ארעמס.

שוער, זייער שווער איז זיי אויסגעקומען דארט זיך צו באזעצן. דאך האבן זיי געגלויבט צוביסלעך זיך איינצוארדענען און צו פירן ווייטער א נארמאל לעבן.

דאס איז אבער נישט געפעלן געווארן די, וועלכע האבן מיטגעהאלפן צו ליקווידירן די יידן אונטער דער היטלעריסטישער אקופאציע. און אין א שיינעם פרימארגן האבן זיי אונטערגעווארפן א בריוול וואס האט געלויטעט ווי א באפעל, אז די יידן זאלן במשך פון 8 טעג פארלאזן דאס שטעטל, אין קעגנפאל וועלן זיי אלעמען "קאלט=מאכן"...

עס איז געווען קלאר און דייטלעך וואס דאס באדייט. בידן אנגעגעבענעם טערמין האבן די לעבנ= געבליבענע יידן פון אונדזער שטעטל פארלאזט זיי= ער געבורטס=ארט. פארלאזט אויף אייביק...

פארן משפט

אין מאנאט יוני 1945 זיינען אריסגעקומען גע=
וואלן דורכן כעלמער פראקוראר הייוויצער לעבנגעבלי=
בענע יידן, כדי צו דערקענען דורך די קלישן פאר=
שיידענע עסעס=מענער, ווי אויך צו געבן פארשיידענע
אויפקלערונגען וועגן זייערע טאטן אין הייוויץ.

זלמן בארנשטיין, יענקל מיצפליקער, יחיאל וואקס
און אנדערע האבן דערקענט אין די קלישן די סאדיס=
טן עסעס=מענער: יעסקי, לאיס, אסטאר פעטער און אנדערע,
וועלכע האבן געטראגן די פולע פאראנטוואהטלעכקייט
פארן פארגאסענעם, אומשולדיק יידיש בלוט, ווי אויך
אלע ארגאניזאטארן אין מאכן יידן=ריין אונדזער
שטעטל.

די אלע אויבנדערמאנטע עסעס=מענער האבן זיך
געפונען אין דער לובלינער תפיסה.

מיר גלויבן, אז זיי האבן שוין זייער פסק באקומען
אלס פארברעכער און מערדער פון אונדזערע יידן.

●

ר ש י מ ה

פון די לעבנגעבליבענע יידן אין די לאגערן:

אייזנבערג זאל,	אייזנבערג פייגע,
אייזנשטיין נתן,	אייזנשטיין פערל,
בארנשטיין פייגע,	בארנשטיין זלמן,
דאבנער שמחה	בארנשטיין וואלף,
בוים שרה,	בוים פרידא,

בעליק שמואל,
גאלדפארב הענע,
וואקס נחום,
וואקס מאריץ,
וואקס פייגע,
וואקס מאיר,
וואקס מלכה,
וואקס אפרים,
וואקס מאיר,
וואקס פייגע,
וואקס ישראלקע,(מיט פרוי) זינגער אפרים,
זילבערמאן אסתר,
זילבערמאן סימע,
זאנשיין דוד,
זאנשיין חיה,
זאמשטיין פערל,
זינגער שרה,
יונגמאן שרה,
פישמאן לייבל,
פישמאן שמחה,
פישמאן אסתר,
פעלדמאן חיים= יואל,
פייפערמאכער יוסף
מיצפליקער יעקב (אברהמס),
מיצפליקער שמעון,
מיצפליקער יענקל,
מיצפליקער משה=ראובן,
פלעכטמאן גוטשע,
פלעכטמאן ייטע,
ראזנפעלד לעאן,
צווערין געטצל,
ראכווערג לאה,
ראטקער פאלא,
שפייזמאן הילישׁ,
שפייזמאן ישראלקע,
שנאבל פייגע,
שפייזמאן יצחק,
שנאבל לייבל,
שנאבל יחיאל,
שפיגל רייזל,
שנאבל פאלא,
שפיגל שרה,
שאפראן משה,
שאפראן איטשע,
און

חוץ דעם געפינען זיך נאך פיל,וועלכע זיינען צוריקגעקומען פון אנדערע ערטער און לענדער.

לעבנגעבליבענע ריזויצער לאנדסליים
פוקדי לאגערן, פראנט און אנדערע ערטער

לעבנגעבליבענע רייוויצער לאנדסלייט פון דער קריג

באפרייטע אין בערגן-בעלזן